

В работе предложено моделирование характеристик простого предложения в их взаимодействии в языке древнеанглийского периода с применением когнитивного метода. Уточнен статус синтаксически представленного концепта, установлены синтаксические и семантико-ролевые свойства конститuentов предложения, построены его когнитивно-грамматические (ментальные) схемы в соответствии с его аргументно-предикатной структурой и лексико-семантическим наполнением.

Ключевые слова: простое предложение, древнеанглийский язык, ментальная схема, аргументно-предикатная структура.

The paper focuses on modeling of the simple sentence characteristics in their interaction in the language of the Old English period with the use of cognitive methods. The paper clarifies the status of the syntactically represented concept, singles out syntactic and semantic role properties of sentence constituents and builds cognitive grammar (mental) sentence schemes in accord with its argument-predicate structure and lexical-semantic content.

Keywords: simple sentence, Old English, mental schema, argument-predicate structure

УДК 81'42:821.133.1:82.3

КОГНІТИВНО-НАРАТОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ТЕКСТОВІ КОНЦЕПТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Кагановська О.М.,

Київський національний лінгвістичний університет

У статті запропоновано новий, комплексний семантико-когнітивний підхід до розгляду текстових концептів французької художньої прози на семантичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному рівнях. Дослідження зосереджено на вивченні динаміки розгортання текстових концептів, що дозволило вибудувати їх ієрархію і визначити функції у французьких романах середини ХХ сторіччя. Представлено нарративну організацію досліджуваних романів. Визначено тенденцію до негативного спрямування текстових концептів усіх рівнів ієрархії.

Ключові слова: текстовий концепт, концептуальний складник, когнітивна динаміка, нарративний аспект.

Актуальність дослідження, представленого у запропонованій статті, визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвопоетики на вивчення семантики художнього тексту, на розкриття її інтенціонального аспекту. Термінологічна невизначеність поняття текстового концепту, відсутність комплексного підходу до дослідження текстових концептів художнього твору зумовлюють необхідність подальшого всебічного аналізу його природи з використанням новітніх методик, зорієнтованих на проникнення в глибинні механізми художньої творчості.

Метою статті є встановлення тенденцій розгортання текстових концептів французької художньої прози середини ХХ століття шляхом розкриття їхньої когнітивної та комунікативної динаміки відповідно до ієрархії цих концептів та виконуваних ними функцій у художніх творах.

Об'єктом дослідження є текстові концепти французьких художніх прозових творів романного жанру середини ХХ століття, **предметом** — когнітивна та комунікативна динаміка розгортання текстових концептів аналізованої художньої прози.

Формування концептів художніх творів певного періоду традиційно пов'язують із розумінням їх як цілісних явищ, що визначають обличчя епохи. У такому розумінні художній твір, завершений для автора, стає для його сучасників та нащадків початком і вираженням нового творчого етапу, у якому «саме творіння є лише точка, лише момент» [5, 14] (тут і далі переклад наш. — О.К.). У художніх метаобразах віддзеркалюються загальні літературні тенденції певної епохи; на відміну від них, концептуальні метаобрази визначаються концептом художнього твору.

Зумовленість концептуального метаобразу принципом метаопису пов'язана з положенням про те, що зображене у творі мистецтва не збігається з тим, що виражається [8, 290]. Принцип художнього метаопису, за Ю.С. Степановим, передбачає існування в образній системі художнього твору *двох систем образів* — системи безпосередньо виражених образів і системи безпосередньо не виражених образів.

Безпосередньо не виражений словесний образ виступає як узагальнюючий порівняно із словесно вираженим образом. За такої умови на перший план виходить відповідність більш загального, безпосередньо не вираженого образу (так званої другої системи) кільком словесним образам (першої системи).

Обопільною властивістю концептуальних і художніх метаобразів є тенденція до виходу на більш високі рівні абстракції (метаобрази → метаметаобраз_{1,2,3,н...} → мегаобраз), тобто на вершину описаної вище піраміди метаопису Ю.С. Степанова. Спільна якість як концептуальних, так і художніх метаобразів полягає також у тому, що й ті, й інші розгортаються в опосередкованій формі, збагаченій новими смислами. Концептуальний метаобраз, який складає підґрунтя концептуальної системи художнього тексту і виникає завдяки багаторазовому викривленню смислу і зміні контекстів, створює упорядковану ієрархічну систему. У такому плані концептуальний метаобраз пов'язаний із категорією *мерехтіння* і визначається у філософії мови як «мерехтіння імені» [6, 118], а в семантиці художнього тексту — як «мерехтіння тексту» [2, 78].

Якщо розглядати текстові концепти (далі — ТК) як утілення метаобразів художнього твору, піраміда художнього метаопису інтерпретується нами у такий спосіб: при вершинному положенні метаобразів ТК мають базовий статус, тобто центральне положення між вербалізованими концептами і метаобразами, або зберігають вершинний статус відносно вербалізованих концептів (*див. рис. 1*):

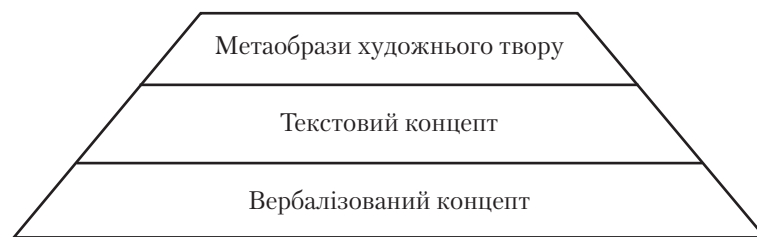

Рис. 1. Схема кореляції метаобразів / (текстових / вербалізованих) концептів художнього твору

Між метаобразами і ТК можна провести аналогії, що базуються на співвідношенні двох динамічних структур: когнітивної і комунікативної. У французькій лінгвістиці динамічний аспект ТК зумовлений їхнім знаковим характером, що набуває властивості статусної ознаки: «Подібно до того, як стійкість об'єкта співвідносить його з дією, дія співвіднесена з ідеєю або відповідно до прийнятої на сьогодні термінології — з концептом, який має бути не “описаним”, а “позначеним”» [12, 163]. Ж. Женетту належить розуміння ТК як процедури *концептуальної редукації*, тобто ментальної операції, що полягає у редукуванні об'єкта або події, до яких зведена дія у художньому творі [12, 170]. Виникає певне протиріччя, пов'язане з *відчуженням* смислу і формуванням нової множинної мови, тобто мови, побудованої так, що будь-яке породжуване нею художнє творення набуває множинності смислів.

У романних метаобразах формується так звана системна єдність, шляхом якої розгортається художній світ творів. Як показує аналітичний огляд, проведений одним із відомих французьких літературних критиків середини ХХ сторіччя М. Брауншвігом, основною ознакою, що найяскравіше характеризує романи цього періоду, є поряд із відмовою більшості французьких письменників належати до якоїсь певної школи намір здійснити синтез усіх тенденцій, які намічалися ізольовано у кожній окремій течії [11, 146]. Метаобрази, що створювалися письменниками цього періоду, надавали «ковток оригінальності і самобутності, [...] шокували зневагою до гарного смаку та багатством і оригінальністю змісту, що приваблювало читача» [11, 155]. Іншу причину виняткової гнучкості романів цього періоду треба шукати в ідеологічному конфлікті 30-х років ХХ століття, результатом розв'язання якого стало виникнення ряду течій, що прискорило створення «нового літературного космополітизму» [11, 159] саме в романних творах, автори яких вбачали свою мету в пізнанні європейської душі. У середині ХХ сторіччя нове покоління французьких письменників сформувало образи героїв, життя яких проходило паралельно, немов у двох вимірах — у прийнятті дійсності і в абстрагуванні від неї, що стало своєрідним протестом проти мовчазної поразки Франції у 1940 році. Завдяки цьому виникли метаобрази, в яких окреслилися подальші тенденції розвитку французької романістики другої половини ХХ сторіччя.

Проблема звернення до ТК, як до підґрунтя формування метаобразів, зводиться до скрупульозних пошуків засобів вираження концепту, що концентрує у собі результати авторського опанування дійсності і пропагує їх читачу. У сучасних романських дослідженнях звернення до ТК виходить, з одного боку, із внутрішньої логіки художнього тексту [9, 154], з іншого — з їхнього виняткового положення в експлікації фактів [13, 4], оскільки полягає в «поясненні руху, при якому текст немов би

розгортає світ перед самим собою» [7, 99]. Різномановістю відрізняється розуміння ТК як засобів своєрідного програмування, виходячи з положення про те, що метою текстового аналізу має бути не те, що автор *хоче сказати*, а *реально сказане*, незалежно від інтенцій автора [10, 74]. Іншими словами, об'єктом зацікавлення стає сам художній текст.

За своєю питально-відповідною сутністю ТК подають «еліпсис» знання [4, 218]. У цьому полягає **еліптична функція концепту**, віддзеркалена в його етимології, оскільки латинське «conscriptio» визначається чотирма ознаками: а) сума, система; б) сховище; в) зачаття; г) словесний вираз. Сучасне розуміння ТК увібрало в себе всі вказані ознаки: він зберігає те, що втрачене у безпосередньому тексті, підсумовує можливості для результируючої даності, а, отже, є початком того, що перебуває по інший бік описуваної художньої реальності.

Такі сутнісні характеристики ТК, як багатосмислова напруженість, надкатегоріальність, питальність і еліптичність, віддзеркалюють їх **імпліцитний** характер, зумовлений знаковими властивостями тексту як імені. Набуття знаком свого значення свідчить про проходження ним певного коду, що визначає кодування як творення художнього повідомлення й передачу через його значення, а декодування — вилучення значення з художнього повідомлення, тобто його інтерпретацію. Подібне розуміння сутності кодування характерне й для Ж. Рікарду, який, виділяючи під час читання художнього твору важливість етапу декодування і дешифровки, вбачає мету роботи над текстовим матеріалом у побудові «найбільш когерентного і найбільш багатого ансамблю знаків», із наданням йому «інтегрального функціонування» [14, 20]. Йдеться про своєрідну надтекстову організацію значень, що складають уявлення про певну структуру у такий спосіб, що текст, влітаючи у культурну тканину, стає її «пам'яттю». Останнє досягається особливим поєднанням знаків, якістю якого є здатність набувати додаткових значень понад тими, що безпосередньо в них містяться.

Теоретичні засади процесу кодування інформації, що проходить у ТК, закладені в античній філософії. Поєднання в аристотелевській термінології праксису та проаірезису надало можливість установити їхню поняттєву взаємозалежність, а саме імплікований поведінковий результат, що стосується цілої низки властивих персонажам інтерперсональних стосунків. ТК являє собою знак, своєрідний код, в якому міститься «відлуння чогось, що вже було читано, бачено, зроблено, пережито: код є слідом цього “вже”» [1, 39]. У розумінні ТК як смислу макрознака підкреслюється їх лінгвопсихологічний характер, що підтверджує погляд на них, як на розумові утворення, що виникають у свідомості автора художнього твору під час опису об'єкта художньої реальності мовними засобами у формі тексту. Отже, до окреслених вище характеристик ТК додається інтенціональність, у якій ураховане психологічне начало ТК. Таким чином, **ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ** становить кодоване мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке зумовлюється багатосмисловою напруженістю художнього тексту, характеризується надкатегоріальністю й імплікує сукупність ознак художнього твору.

Методика семантико-когнітивного аналізу ТК аргументує звернення до цілого твору, в межах якого унаочнена дана аналітична процедура. Базуючись на вихідному положенні лінгвосеміотичної теорії А.О. Білецького [3] про системність семантичних кореляцій, ТК відповідно до традиційної наукової грецької термінології розглядаються нами у підпорядкуванні до вершинного ТК, а саме **мегаконцепту**, і відповідно до зниження ступеня узагальненості визначаються як **мезоконцепти**, **макроконцепти** і **катаконцепти**. У розгалуженості ТК представлена їхня ієрархічна структура, тобто мережа текстових мезоконцептів, макроконцептів та катаконцептів із відповідними *складниками* ТК кожного рівня. Формується своєрідна піраміда за типом піраміди ієрархії метаобразів художнього тексту (*рис. 1*), верхівку якої займає текстовий мегаконцепт художнього твору (*див. рис. 2*):

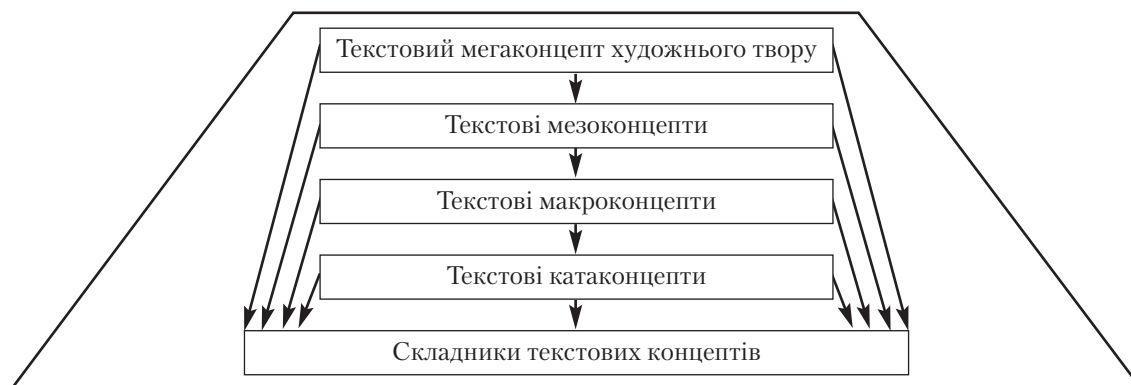

Рис. 2. Ієрархія текстових концептів художнього твору

Текстові мезоконцепти, які у концептуальному плані становлять базові концепти, окреслюють концептуальні лінії твору і стають своєрідним фундаментом для розгортання як мезоконцепту твору, так і текстових макроконцептів, що розгортаються в його межах і характеризуються підпорядкуванням відповідно до концептуальних рівнів макроконцепту (макроконцепт_{1, 2, 3...n}). Вершинний характер макроконцептів першого рівня (макроконцепт₁) стосовно макроконцептів інших рівнів (макроконцепт_{2, 3...n}) визначається більш вузькими узагальнюючими функціями, що ними виконуються. Вершинний характер текстових мезоконцептів відносно макроконцептів та катаконцептів уможливорює подальшу ієрархію ТК. Структура всіх ТК визначається накладанням складників ТК, поєднання яких розгортає відповідні концепти.

У висновках зазначаємо, що семантичні процеси в художньому тексті зумовили розгляд у парадигмі лінгвопоетики системи відношень макротекстуального рівня між реальністю, автором і художнім твором. У смисловому просторі художнього тексту віддзеркалений інтегративний характер єдності «знак» — «образність», пов'язаної з багаторівневістю художнього твору, його властивістю розгортатися у просторі й часі. Урахування багаторівневості, що є особливою рисою художнього твору, дозволяє бачити в художній комунікації складний знак найвищого порядку з множинністю значень, тобто складне організоване ціле. Когнітивно-комунікативна природа художнього тексту пояснює корелятивність зв'язків між імплікацією та експлікацією, що стала підґрунтям текстових концептів французьких романів середини ХХ сторіччя. У розгортанні ТК не лише проходить своєрідне реструктурування логіко-смислових відношень глибинного рівня, а й окреслюється кодований імпліцитний характер, що створює їхню непередбачуваність. Унікальність ТК художнього твору полягає у складному переплетенні надзнакових відношень, глибина яких визначає існування суб'єкта і засуб'єктної реальності, тобто, того, що і як подане, і послідовно того, хто подає цей діалог (інакше кажучи, де саме перебуває його джерело). Саме з позицій різних точок зору віддзеркалюється своєрідна багатомірність ТК, витоки якої містяться у природі творів романного жанру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт Р. Семиотика. Поэтика: Избранные работы / Ролан Барт; [пер. с фр.]. — М.: Прогресс-Универсус, 1994. — 616 с.
2. Баталова Т.М. Ассоциативные и коннотативные связи в художественном тексте как средство создания образности / Т.М. Баталова // Лингвистические аспекты образности: сб. науч. тр. — Вып. 174. — М.: Московск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Тореза. — 1981. — С. 75–82.
3. Белецкий А.А. Семантические корреляции (опыт суммарного обзора на материале лексики современного русского языка) / А.А. Белецкий // Математическая лингвистика. — К.: Изд-во Киевск. гос. ун-та. — Вып. 1. — 1973. — С. 5–13.
4. Библер В.С. Мышление как творчество (Введение в логику мысленного диалога) / В.С. Библер. — М.: Политиздат, 1975. — 399 с.
5. Горнфельд А.Г. Пути творчества / А.Г. Горнфельд. — Пг.: Колос, 1922. — 232 с.
6. Ионесян Е.Р. Проблемы эпистемического согласования / Е.Р. Ионесян // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. — М.: Наука. — 1989. — С. 116–123.
7. Рикер П. Время и рассказ / Поль Рикер. — Т. 1: Интрига и исторический рассказ. — М.; СПб.: ЦГНИИ ИНИОН РАН, Культурная инициатива: Университетская книга, 2000. — 313 с.
8. Степанов Ю.С. Французская стилистика / Ю.С. Степанов. — М.: Высшая школа, 1965. — 355 с.
9. Antoine G. Pour une méthode d'analyse stylistique des images / G. Antoine / Langue et Littérature: Actes du VIII-ième Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes. — P.: PUF. — 1981. — P. 151–162.
10. Auroux S. La philosophie du langage / S. Auroux. — P.: PUF, 1996. — 442 p.
11. Braunschvig M. La littérature française contemporaine étudiée dans les textes (de 1850 à nos jours) / M. Braunschvig; [3-ième éd. revue et augmentée]. — P.: Armand Colin, 1950. — 437 p.
12. Genette G. L'œuvre de l'art. Immanence et transcendance. — Collection Poétique. — P.: Seuil, 1994. — 304 p.
13. Jeandillou J.-F. L'analyse textuelle / J.-F. Jeandillou. — P.: Armand Colin, 1997. — 192 p.
14. Ricardou J. Problèmes du nouveau roman / J. Ricardou. — P.: Seuil, 1967. — 207 p.

В статье предложен новый, комплексный семантико-когнитивный подход к рассмотрению текстовых концептов французской художественной прозы на семантическом, метасемиотическом и метамета-семиотическом уровнях. Исследование сосредоточено на изучении динамики развертывания текстовых концептов, что позволило выстроить их иерархию и определить функции во французских

романах середини ХХ века. Представлена нарративная организация исследуемых романов. Определена тенденция к негативной направленности текстовых концептов всех уровней иерархии.

Ключевые слова: текстовый концепт, концептуальная составляющая, когнитивная динамика, нарративный аспект.

The article suggests a new comprehensive semantic and cognitive approach to textual concepts research in French literary prose at semantic, metasemiotic and metametasemiotic levels. The research focuses on revealing dynamics in unfolding textual concepts. By way of such an approach, a hierarchy of textual concepts is worked out and their functions in mid-20th century novels are defined. The narrative organization of the novels under consideration is explored. The tendency towards negativity of textual concepts at all levels of their hierarchy is determined.

Key words: textual concept, conceptual constituent, cognitive dynamics, narrative aspect.

УДК 81'37:82 – 1 "18/19"

**СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ВІЗАНТІЙСЬКИХ СИМВОЛІВ
У СВІТОВІЙ ПОЕЗІЇ ЕПОХИ МОДЕРНІЗМУ
(зіставний аналіз словесних образів
американської, канадської, російської та української поезії)**

Белєхова Л.І.,

Херсонський державний університет

У статті запропоновано аналіз поетичних текстів епохи модернізму, пояснено особливості архетипних символів Візантії, розкрито мовні механізми формування словесних образів-символів та виявлено лінгвостилістичні засоби втілення архетипної символіки в поетичних текстах різних лінгвокультур епохи модернізму.

Ключові слова: архетипні образи, образи-символи, модернізм, лінгвостилістичні засоби.

Джерелом руху будь-якої поезії є діалектика нового й старого, збереження канону, традицій і витворення нових образів. Кожний новий напрям у поезії розглядає минуле як передумову сьогодення, як нижчий ступінь, що визначає можливість подальшого розвитку до новизни. У світовій культурі саме епоха модернізму відзначається розмаїттям різних напрямів і шкіл художньої творчості, що характеризуються високим рівнем діалогічності. Діалог культур забезпечує, передусім, звернення до скарбниць світового мистецтва. Такою спільною скарбницею виступає культура Візантії. Так, американський поет Дж. Лоуел писав, що в американській літературі найкраще втілено образи й мотиви візантійської культури, оскільки американське суспільство формувалося як сукупність різних релігій, вірувань і культурних традицій [1, 19]. Американці втілюють найкращі риси, притаманні римлянам та грекам у період Східної Римської імперії [2, 18], тобто Візантії. Головними візантійськими символами, що знаходять своє відображення в американській літературі, визнаються хрест, лілія, круг, а символічними кольорами — синій, зелений та золотий. Щодо візантійських мотивів архітектури, то до них відносять куполи церкви, широкі круглі арки, мозаїку з перевалюванням синього та золотого кольорів [3, 249].

Культура ХХ століття, попри суперечливість і різноманітність виявів ставлення людини до світу, характеризується, насамперед, своїми інтеграційними процесами. У цей час виникає прагнення до формування єдиної загальнолюдської культури, що розвивається через взаємозбагачення й взаємопроникнення її національних форм. Відбуваються фундаментальні зміни у культурно-ціннісній орієнтації людини, у становленні єдиних основ загальнолюдської культури, формуються нові потреби і культурні стереотипи. Нова історико-культурна парадигма зумовлює розвиток нової поезії з характерними словесними поетичними образами.

Актуальність статті визначається загальним спрямуванням досліджень семантики художніх текстів, поетичних зокрема, на визначення особливостей об'єктивної різноманітності різних типів знань про світ (архетипних і стереотипних), опредметнених у словесних образах, та виявлення способів їхнього втілення в поетичних текстах різних літературно-стильових напрямів.

Метою нашої статті є виявлення способів відтворення візантійських символів, образів та мотивів у словесній тканині поетичних текстів епохи модернізму. Цей період вибрано нами тому, що в ньому якнайкраще простежується використання архетипних символів, образів та мотивів, запозичених із різних культур, Візантійської зокрема.